

פתח דבר

הספר "פרקי הוריית הקורא" מציע מבחר של קטעים מתוך החיבור הארצישראלי "כתאב הדאיה אלקאר" (= "ספר הוריית הקורא") מאת חכם הלשון הקראי אבו אלפרג' הרון שפעל בירושלים במחצית הראשונה של המאה ה-11. הקטעים נלקחו בעיקר מן הנוסח הארוך (והראשון) של החיבור, אך גם מן התקציר ("אלמכתצר") שהתקין המחבר הקראי עצמו (כמקובל בזמנו ובמקומותיו).

קטעי החיבור המובאים בספר שלפנינו – מיעוטם כבר נתפרסמו על-ידי ואילו רובם טרם ראו אור דפוס או שהתפרסמו רק באופן חלקי ובמקוטע (משולבים בתוך דיון בסוגיות שונות) או שהופיעו רק בנוסחם הקצר ואילו כאן הובאו על-פי הנוסח הארוך של החיבור.

קטעי החיבור שנבחרו להופיע בספרנו מייצגים עניינים שונים הנידונים בדרך קבע בדיסציפלינה הקרויה "תורת הקריאה במקרא" על שני מרכיביה: תורת הדקדוק מכאן ותורת טעמי המקרא מכאן.

בחלק המוקדש לטעמי המקרא מחבר "הדאיה אלקאר" מתאר בפירוט רב את פרטי ההטעמה בכ"א ספרים ובג' ספרי אמ"ת; לתיאור נרחב במיוחד זוכים הטעמים המשרתים של כל אחד מן הטעמים המפסיקים. ברוב המקרים התיאור עולה בקנה אחד עם העולה מכתבי-היד העתיקים של המקרא, דוגמת כתר ארם-צובא וכתב-יד לנינגרד, שמסרניהם חיו בזמנו ובמקומו של המחבר.

המחבר הירושלמי מזכיר לא אחת סוגי הטעמה שנעלמו מידיעתם של מחברים מאוחרים לזמנו או שניטשטשו בכתב-יד מקראיים מאוחרים. לשמחתנו הוא מסייע במקומות רבים להבהרת נוסח כתר ארם-צובא וכתב-היד הקרובים לו.

לעיתים מוסר מחברנו מידע על מסורות קריאה שאינן משתקפות בטעמים שבכתב, כגון שהוא מדווח על קוראים הנוהגים להאריך בניגון של האתנח המופיע בראש פסוק ואין לפניו טפחא.

מחבר ההוריות מעיד כי לא היו לפניו ספרים המציעים את כללי הטעמים אך יחד עם זאת הוא מוסר שהגיעו לידיו קטעי ספרים של הקדמונים שעליהם הסתמך בד בבד עם מסורות ומנהגי קריאה שקיבל.

חשיבותו של החיבור אינה רק בקביעת הנוסח הנכון והמדויק של הטעמים המפסיקים והמשרתים. הכללים שניסח לא נועדו, כמובן, להדריך את הקורא בקריאה הקפדנית והמדוקדקת של המקרא אלא הם בגדר ניסיון להבין באמצעותם את מערכות הטעמים של כ"א ספרים ושל ספרי אמ"ת ולעמוד על משמעותם של הטעמים.

את מבחר קטעי החיבור שילבתי בספר זה במסגרת שלושה חלקים: חלק אחד המוקדש לעניינים מבואיים וכלליים; חלק שני עוסק בענייני הדקדוק וחלק שלישי עניינו בטעמי המקרא (טעמי כ"א ספרים מכאן וטעמי ג' ספרי אמ"ת מכאן).

הטקסטים נכתבו ערבית במקור וכאן הם מלווים בתרגום לעברית ובהערות ביאור הכרחיות שמקצתן שולבו (בתוך סוגריים עגולים) בגוף התרגום העברי ומקצתן הוצגו בשולי הדפים. לכל אלו הקדמתי מבוא על החיבור ומחברו ועל שיטת ההעתקה של הטקסטים בספר שלפנינו.

כמו כן הוספתי לגוף הספר שלושה נספחים. בראשון הבאתי מבחר פרקים על טעמי כ"א ספרים מתוך התרגום העברי של המכתצר "ספר הוריית הקורא" (על-פי שני כתבי-היד שלו, כ"י אובספורד וכ"י פריס), בנספח השני כללתי את הדיון בכללי הטעמים המפסיקים בשלושת ספרי אמ"ת הכלול בתרגום העברי של המכתצר המשולב בחיבור הלקטני הקראי "עדת דבורים" ובנספח השלישי הבאתי את דיני הטעמים המפסיקים בכ"א ספרים מתוך התרגום המכונה "טעמי המקרא" (כ"י פריס).

אני מבקש לציין כי הטקסטים של "הוריית הקורא" שהובאו במחקרים קודמים שלי וחזרו ונדפסו כאן נבדקו והוגהו מחדש, וכל הטעון שינוי ותיקון – שונה ותוקן. דין להבהיר כי בעבר השתמשתי בלית ברירה במיקרופילם ובצילומי נייר

באיכות ירודה למדי ואילו כיום יכולתי להשתמש בצילומים איכותיים, חדים ומוגדלים, המזומנים במרשתת, ולהסתייע בשירותיה המקצועיים של מריאל מהדב. אגב הבדיקה החוזרת עלה בידינו לא רק לתקן טעויות העתקה אלא גם לפענח אותיות, מילים ומשפטים, שלא ניתן היה לפענח קודם.

בהזדמנות זאת אני מודה לספרייה הלאומית בירושלים ולפרויקט פרידברג המנגישים את כתבי-היד שברשותם לכל חוקר וללא כל תמורה.

עוד אני מבקש להבהיר שהטקסטים שכללתי בספר הובאו ברובם מכתבי-יד שונים מאלו שהשתמש בהם ידידי פרופ' ג'פרי כ'אן במהדורה המשובחת שלו לספר "הדאיה אלקאר" (קימברידג' 2020). פה ופה הסתייעתי גם בכמה מכתבי-היד שפרופ' כ'אן זיהה (כולם מאוסף פירקוביץ' השני בסנקט פטרבורג) והשתמש בהם לצורך מהדורתו. יתר על כן פרופ' כ'אן כלל במהדורתו רק את החלק הדקדוקי של החיבור, אך לא כלל במהדורתו את החלק הייחודי של "הדאיה אלקאר" העוסק בתורת טעמי המקרא.

בספר שלפנינו לא הסתפקתי בהעתקת הטקסטים ובתרגומם לעברית אלא כללתי גם גילויים חדשים והבנות חדשות בטקסט עצמו ובתוכנו בהערות המלוות את המקור והתרגום.

חשוב לי להדגיש כי ספרנו מציע מבחר קטעים מתוך "הדאיה אלקאר" (בעיקר מן הנוסח הארוך של החיבור) ואינו מהדורה מדעית שלמה של החיבור הקדום, שהייתה לי זכות ראשונים לאתר את מקום כתיבתו ואת זיהוי מחברו. בכך נהגתי על-פי שיטתי כבר בשני ספרים קודמים שלי, "תורת הקריאה במקרא – ספר 'הוריית הקורא' ומשנתו הלשונית" (תשנ"ד) ו"תורת טעמי המקרא של ספר 'הוריית הקורא' לפי קריאת ארץ-ישראל במאה ה"א" (תשע"ח).

∴

אני מודה מקרב לב לגב' מריאל מהדב, שהקלידה, ערכה והתקינה לדפוס במקצועיות, בידענות ובמהימנות רבה את הטקסטים על ניקודם וטעמיהם. גב' מהדב אף הואילה בטובה להוסיף הערות פירוש והבהרה חשובות ומועילות לטקסט של המאמר השני (כללי הקריאה בניגוניה) על שלושת נספחיו.

תוכן העניינים

מבוא: ספר "הוריית הקורא" ("הדאיה אלקאר")

- 25 א. טיבו של החיבור
- 27 ב. חיבוריו הדקדוקיים של אבו אלפרג'
- 29 ג. מהדורות החיבור
- 30 ד. מבנה החיבור
- 32 ה. התרגומים העבריים
- 33 ו. כתבי־היד של החיבור
- 39 ז. שיטת ההעתקה של הטקסטים

ענייני מבוא

- 45 1. על החיבור "הדאיה אלקאר" (= "הוריית הקורא")
- 45 א. הפתיחה לקיצור ("מכתצר") "הוריית הקורא"
- 46 ב. מבנה החיבור "הדאיה אלקאר"
- 46 ג. ההקדמה לקיצור ("מכתצר") הוריית הקורא ("הדאיה אלקאר")
- 49 2. מקורות קריאת ארץ־ישראל
- 50 3. עמודי התווך ("ארכאן") של המילה
- 52 4. מספר האותיות בשורשים ובמילות הלשון העברית
- 52 א. אותיות השורש
- 52 ב. אותיות המילה

- 54 5. עקרון הצרכים ("אפתקראת")
- 59 6. ארבע הנחות ("מקדמאת") בנוגע למבנה ההברה

מאמר ראשון: כללי דיבור הקריאה

חלק א: אותיות ועיצורים

- 65 1. מקומות החיתוך של העיצורים ("מחאל אלחרוף")
- 74 2. תועלת הדיגוש והריפוי
- 76 3. האותיות היסודיות ("אצול") והאותיות הנוספות
- 77 4. הכללים בעניין אותיות בגדכפ"ת הסמוכות לאהו"י
- 87 5. אותיות הרפיון ("חרוף אללין")
- 87 א. אותיות הרפיון כתובות ונסתרות
- 88 ב. בחוק או"ה אין הולכים אחר הכתיב אלא אחר הקריאה
- 89 ג. אותיות אהו"י הן אותיות הנוח והמשך
- 90 6. שלוש דרגות ("מנאזל") באותיות
- 92 7. פיאור ("תפכים") באותיות
- 92 א. פיאור באותיות יתירות
- 94 ב. פיאור באותיות זהות רצופות
- 97 8. חיסור ("אכתצאר") אותיות

חלק ב: תנועות וניקוד

- 103 1. התנועות ואותיות אהו"י
- 105 2. שמות התנועות ומשמעותם הפונטית או הגרפית
- 107 3. מקומות החיתוך ("מחאל") של התנועות
- 109 4. חילוק המילות ("אכתלאף אלכלם")
- 116 5. התחברות התנועות

- 117 6. השתנות התנועות בכיוון הירידה ("אנחדאר אלמלוך")
- 119 7. המקבילה העברית לניקוד הסופי ("אעראב") בערבית

חלק ג: שוואים וחטפים

- 125 1. סימני השווא הנע והנח
- 144 2. הימנעות הופעת טעמים ושוואים באותה האות
- 147 3. מהותו הפונולוגית של החטף
- 149 4. שווא ודגש
- 150 נספח: קריאת התיבה "שתים" מתוך הדיון על היתב (=פשטא)

מאמר שני: כללי הקריאה בניגוניה

חלק א: דיונים כלליים

- 161 1. בין דיבור ושיחה לבין קריאה בטעמי המקרא
- 163 2. תועלת הטעמים ותפקידם
- 165 3. שמות הטעמים
- 165 א. טעמי כ"א ספרים: מפסיקים ומשרתים
- 166 ב. שמות המשרתים בכ"א ספרים
- 167 ג. שמות טעמי ג' ספרי אמ"ת: מפסיקים ומשרתים

חלק ב: לתורת טעמי כ"א ספרים

- 171 1. סמיכות הטעמים המפסיקים ("מגאורה אלאלחאן")
- 184 2. ההתרדפות ("תראדף") בטעמים המפסיקים
- 188 3. המפסיקים לפי מספר המשרתים הכפופים להם
- 190 4. המשרתים לפי המפסיקים שאותם הם משמשים
- 209 5. דיני הטרס (=גרש)
- 214 6. דיני הטפחא

חלק ג: לתורת טעמי ג' ספרי אמ"ת

- 223 1. חלוקת טעמי אמ"ת לשלוש קבוצות
- 225 2. מרכזי ("מראכז") המשרתים של שמונת המפסיקים
- 232 3. התרדפות ("תראדף") הטעמים המפסיקים
- 235 4. חלקי ("חצץ") המשרתים
- 251 5. סמיכות ("מגאורה") המפסיקים
- 255 6. סיכום: המפסיקים ומשרתיהם בג' ספרי אמ"ת

חלק ד: מתיגה וגעיה

- 259 1. המתיגה ("המזה")
- 259 א. מתיגה ושופר בשלושת ספרי אמ"ת
- 261 ב. מתיגה וגעיה בכ"א ספרים
- 262 2. הגעיה
- 262 א. מהות הגעיה
- 263 ב. סימון הגעיה
- 264 ג. געיה בהברה פתוחה אחרי הטעם
- 265 ד. געיית רשות וגעיית חובה

נספחים

נספח א:

מבחר פרקים על טעמי כ"א ספרים מתוך "ספר הוריית הקורא"
(תרגום המכתצר)

- 271 הקדמה
- 272 1. סידור הטעמים
- 273 נספח

277	2. שער על מקומות המשרתים
279	3. הרדיפה במפסיקים
281	4. סמיכות המשרתים
286	5. המפסיקים לפי מספר המשרתים המשמשים אותם

נספח ב:

הפרק על דיני המפסיקים בספרי אמ"ת מתוך ספר "עדת דבורים"

291	הקדמה
293	1. פזר
295	2. זרקא (=צינור)
297	3. שלשלת
298	4. רביע
300	5. לגרמיה
302	6. יתיב (=דחי)
303	7. אתנח
306	8. טפחה (=רביע מוגרש)
312	9. סילוק
316	10. עוקב הזרקא (=עולה ויורד)

נספח ג:

דיני הטעמים המפסיקים בכ"א ספרים מתוך "ספר טעמי המקרא"

321	הקדמה
322	1. פזר
324	2. תלישא גדולה ("תלשא")
325	3. גרש ("טרס")
327	4. פשטא ("יתיב")

333	5. זקף
335	6. אתנח
337	7. זרקא
341	8. לגרמיה
342	9. רביע
343	10. תביר
348	11. טפחא
351	12. סילוק

נספחים לפרקי הספר

355	1. שופר לגרמיה
363	2. על הטעמת "למשיחוֹ לְכֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הִחַזְקֵתִי בִימֵינוּ"
368	3. שלושה עשר שופרות ועשרה מפסיקים
370	4. הייחוד של הטעמים זרקא, פשטא ותביר והקשר לתלישא הקטנה
372	5. כלל התצניר
375	6. רימוז לסוגים מוסיקליים של צינורית
	7. המופעים ומספר המקומות שבהם בא הסילוק בראש הפסוק בספרי
377	אמ"ת – ההבדלים בין הנוסח הארוך לנוסח הקצר
380	8. מאילה נוטה
382	9. אלו הם ארבעת כתבי־היד שויקס השתמש בהם
395	אפראט
482	א. טעויות בספר של ויקס
485	ב. מקומות שבהם ויקס הכריע בניגוד לכל כתבי־היד הקיימים במקום
487	ג. מקומות שבהם ויקס שינה מהכתוב בכל כתבי־היד הקיימים במקום

489

רשימת קיצורים

מפתחות

495

מפתח מראי מקום

523

מפתח הטעמים

551

פסוקים חריגים או מיוחדים בהטעמתם

559

טעויות שהמחבר מתייחס אליהן

561

מונחון הטעמים

1. על החיבור "הדאיה אלקאר" (= "הוריית הקורא")

א. הפתיחה לקיצור ("מכתצר") "הוריית הקורא"*

כתאב [אלהדאי]ה¹ פי עלם שרוט אלמקרא אמלי אלשיך אלפרג הארון. סאלתם חרסכם אללה אן אכתצר לכס כתאב אלשרוט אלמלקב בהדאיה² אלקאר בחית אדכר מהגה והאנא מגיבכם אלי דלך סאילא ללה תעאלי תופיקי פיה מע מא עסאה אן ינצאף אליה ממא לס ידכר פי הדאיה אלקאר ובה תעאלי אסתעין.

תרגום

ספר ההדרכה בתורת (או: בידיעת) כללי הקריאה במקרא שהכתיב השיח' (אבו) אלפרג' הרון. שאלתם, ישמרכם האל, שאקצר לכם את ספר הכללים המכונה 'הוריית הקורא' כך שאזכיר את תמציתו, והריני עושה את רצונכם תוך בקשה מאלוהים יתעלה שיצליח את דרכי בכך עם מה שייתכן להוסיף עליו ממה שלא נזכר ב'הוריית הקורא'; ועליו, יתעלה, אשען.

---

* קטע גניזה, ספריית אוניברסיטת מנצ'סטר, אוסף גסטר A694 + קטע גניזה, ניו יורק, בית המדרש לרבנים, ENA 4031.1 (מכתצר/אלדר, עמ' 7, 22).

1 כתב־היד ניזוק במקום זה והשלמתי מסברה. המשפט לא קיים ב-ENA 4031.1.

2 עד כאן A694. מכאן ENA 4031.1.

ב. מבנה החיבור "הדאיה אלקאר"***

הדא אלכתאב ישתמל עלי תלת מקאלאת. אלמקאלה אלא' פי אלחרוף ומראכזהא אעני מחאלהא פי אלפס ואלתקיל מנהא ואלכפיף. אלמקאלה אלב' [פי]³ אלמלוד ותקילהא וכפיפהא ומחאלהא ואסהא וערצהא.⁴ אלמקאלה אלג' פי אלאלחאן ואעלאנהא ווצעהא ורפעהא וכדאמהא.

תרגום

הספר הזה כולל שלושה מאמרים. המאמר הראשון בעניין האותיות ומרכזיהן, כלומר מקומות החיתוך שלהן בפה, והכבד בהן והקל. המאמר השני בעניין התנועות והכבד בהן והקל ומקומות חיתוכן והעיקריות והמשניות שבהן. המאמר השלישי בעניין הטעמים (המפסיקים) והגבהתם והנחתם והרמתם ומשרתיהם.

ג. ההקדמה לקיצור ("מכתצר") הוריית הקורא ("הדאיה אלקאר")***

אן קאל קאיל מא אלחאגה אלי עלם שרוט אלמקרא קיל לה אן אלאלחאן מגירה ללמעאני מתל קומי אורי אמרין ללמונת מן אן אלטעם אלי⁵ אול חרף ומתל ליום קומי לעד, ה' אורי וישעי אסמין למדכר למא תאכר אללחן ען אול אלכלמה ונטיר מא דכרנא פי מעני תקדים אללחן⁶ ותאכירה שבו על עונות אבותם, שבו ויבוזו אד אלאול מן לגת⁷ ארלוגוע למא כאן אללחן עלי אלשין והדא מן אלסבי למא כאן אלטעם עלי אלבא אלי גיר דלך מן הדא אלגנס.

** הד"ק¹, עמ' 7א.

3 השלמתי מסברה.

4 בכה"י בטעות: וערצהא.

*** T-S Ar.31.79 + ENA 4031.2 + ENA 4031.1 (מכתצר/אלדר, עמ' 7-8,

22-23); ראו תורת טעמי המקרא, עמ' 53-56; תורת הקריאה, עמ' 7-8.

5 בכה"י בטעות: "עלי".

6 עד כאן ENA 4031.1. מכאן ENA 4031.2.

7 בכה"י: "לגה".

ולאן הדה אלקראה אלתי פי ארץ ישראל אלאן הי קראה עזרא עליו השלום וגילה לאן מא אנקטעת אלאמה מן ארץ ישראל מן⁸ זמאן עזרא פי בית שני ואלוי אלאן אלא מן ירושלים פקט פי זמאן מלך אדום ללארץ. וישראל יעלמו אולאדהם אלו אלאן גיל בעד גיל הדה אלקראה. ולאן לו קרא אנסאן אלואחד ועשרין ספר בלחן אלתלתה⁹ אספאר או קרא אלתלתה¹⁰ אספאר בלחן אלואחד ועשרין ספר לרד דלך עליה. וכדי לו קרא מוצע סלסלה מארכה או מוצע מארכה¹¹ סלסלה לגלטה אלגמע¹² פי דלך. ואדא כאן דלך כדלך וכאן ללאלחאן¹³ שרוט פקד [דע]ת¹⁴ אלחאנה אלו עלמהא.

תרגום

אם יטען איש: מה הצורך בידיעת כללי (הקריאה) במקרא, אמור לו, שהטעמים משנים את המשמעויות כגון **קוּמִי אֲוִרִי** (יש' ס 1) – שתי (צורות) ציווי לנקבה, כי הטעם על האות הראשונה; וכגון **לְיוֹם קוּמִי לְעֵד** (צפ' ג 8), **ה' אֲוִרִי וְיִשְׁעִי** (תה' כז 1) – שני שמות זכריים, כיוון שהטעם נמשך מראש המילה הראשונה (לסופה). וכעין מה שהזכרנו בעניין הקדמת הטעם (=העמדתו בראש המילה) ואיחורו (=העמדתו בסוף המילה): **שָׁבוּ עַל עוֹנֹת אֲבוֹתֵם** (יר' יא 10), **שָׁבוּ וַיְבִיזוּ** (בר' לד 29),

8 עד כאן 4031.2. ENA. מכאן T-S Ar.31.79.

9 בכה"י: "אלתלת", והגהתי ע"פ 4031.2. ENA.

10 בכה"י: "אלתלת", והגהתי ע"פ 4031.2. ENA.

11 בכה"י: "מארכא", והגהתי ע"פ 4031.2. ENA.

12 בכה"י: "גמע", אך ליד המילה יש חור שבצידו יש שני שרידים של דיו המעידים שהיה כתוב שם משהו. לפי המיקום, השרידים וההקשר ייתכן שהיתה כתובה שם א, אך לא נוכל לדעת זאת בוודאות. הגהתי ע"פ 4031.2. ENA.

13 בכה"י: "אלאלחאן", והתיקון נדרש לצורך העניין ונסמך על heb e.76/2 ו-1. ENA 4031.2.

14 ההשלמה ע"פ 4031.2. ENA.

הנה הראשון מלשון חזרה כיוון שהטעם על השי"ן, וזה מ(לשון) שבִּיה כיוון שהטעם על הבי"ת וכיוצא באלה (בצמדים) מן הסוג הזה. ולפי שהקריאה הזאת אשר (נוהגת) בארץ־ישראל כיום היא קריאת עזרא עליו השלום (ובני) דורו, משום שהעם לא נכרת מארץ־ישראל מאז זמנו של עזרא ב(ימי) בית שני ועד עתה אלא מירושלים בלבד בזמן מלכות אדום על הארץ. וישראל מלמדים את בניהם עד עתה דור אחר דור את הקריאה הזאת. ולפי שאילו קרא אדם את עשרים ואחד הספרים בנעימת שלושת הספרים (תהילים, משלי, איוב) או קרא את שלושת הספרים בנעימת כ"א הספרים, כי אז היה (הקהל) מתזיר אותו בזאת.¹⁵ וכך אילו קרא במקום שלשלת מירכא או במקום מירכא שלשלת, כי אז (מנהגו של) הציבור להאשים אותו בטעות בזאת. ואם הדבר כך, הרי יש לנעימות (=הטעמים) כללים, וכבר נגרם הצורך ללמוד אותם.

---

15 הקהל כופה על אדם, שטעה בנעימות הטעמים בעת הקריאה במקרא, לחזור ולקרוא שנית באופן מתוקן. ואפשר שראוי לתרגם: מגיב ומשיג עליו (על הקורא בציבור).